

Η ΤΟΙΧΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΟΣΙΟΥ ΔΑΒΙΔ
ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΙΤΗ
ΣΤΟ ΝΑΟ ΤΟΥ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η Θεσσαλονίκη είναι μια από τις λίγες πόλεις του *Orbis Christianus Orientalis* που κανχίεται για την ανάδειξη δεντριτών οσίων¹. Ο όσιος Δαβίδ² γέννημα της Μεσοποταμίας και θρέμμα θα λέγαμε της βορειοελλαδικής πρωτεύουσας καταγόταν από το βόρειο τμήμα της περιοχής μεταξύ των ποταμών Τίγρη και Ευφράτη. Γεννήθηκε κατά το έτος 450 και ετελεύτησε ειρηνικά μεταξύ των ετών 535 και 541. Μαζί με το συνασκητή του μοναχό Αδολά και αυτόν Μεσοποταμηνό εμπνεύστηκαν και οι δύο από τη μοναστική επιθυμία (*desiderium monasticum*) της αρχαίας Εκκλησίας για να ασκητέψουν επάνω σε δέντρα. Ο όσιος Δαβίδ, πάντοτε κατά τις διηγήσεις του Βίου του, κατ' αρχάς ασκήτησε στη μονή των Αγίων Θεοδώρου και Μερκουρίου την επιλεγόμενη των Κουκουλιατών, στο βόρειο μέρος της Θεσσαλονίκης, κοντά στο τείχος, προσπαθώντας, *γαστρός τε κρατείν καί τύφου καταφρονείν*³. Αργότερα απεφάσισε να ασκηθεί επάνω σε δέντρο αμυγδαλιάς, κοντά στο καθολικό της μονής, αλλάζοντας τρόπο άσκησης, δηλαδή από έγκλειστος έγινε υπαίθριος μοναστής. Σημαντική είναι η είδηση στο ίδιο κείμενο⁴ για κάθοδο του δεντρίτη αυτού από την αμυγδαλιά και τη συζήτησή του με άγγελο. Μια άλλη πληροφορία του Ιωάννη Μόσχου⁵ ομιλεί για συνάντηση του οσίου με μαθητές του, τον αρχιεπίσκοπο Δωρόθεο και ευλαβείς κληρικούς και τη μετάβασή του και τον εγκλεισμό του σε κελί (εγκλειστήριο), κείμενο έξω από τα τείχη.

Ο όσιος Δαβίδ κατά τη σχετική αγιολογική πηγή⁶ έμεινε τρία χρόνια επάνω σε δέντρο αμυγδαλιάς, ασκούμενος καθημερινάς κατά το παραπάνω χρονικό διάστημα αντιμετωπίζοντας τις αντίξοες καιρικές συνθήκες του κα-

1. Για τη μορφή αυτή ασκητισμού και τα ιστορικά, φιλολογικά και εικονογραφικά προβλήματά της βλ. Κ. Π. Χαράλαμπιδη, *Οι Δενδρίτες στην προχριστιανική και χριστιανική ιστοριοφιλολογική παράδοση και εικονογραφία*, Θεσσαλονίκη 1986, μοναδικό επιστημονικό βοήθημα μέχρι σήμερα στη διεθνή βιβλιογραφία.

2. Ο άγιος αυτός γιορτάζει στις 26 Ιουνίου. Για το βίο και τις πράξεις του βλ. Ε. Ε. Δεληδήμιου, «Ο όσιος Δαβίδ ο εν Θεσσαλονίκη», ανάπτυο πανηγυρικού τεύχους προς τιμήν του οσίου Δαβίδ εν Θεσσαλονίκη, Θεσσαλονίκη 1979.

3. Βλ. Ε. Ε. Δεληδήμιου, *ό.π.*, σ. 5.

4. Βλ. Ε. Ε. Δεληδήμιου, *ό.π.*, σ. 8.

5. Λεμών, *PG* 87, 3, 2924A.

6. Βλ. Ε. Ε. Δεληδήμιου, *ό.π.*, σ. 6.

1. Τοιχογραφία του ναού Προφήτη Ηλία Θεσσαλονίκης, ΙΔ΄ αι.

λοκαιριού και του χειμώνα. Ως καλλικέλαδο πουλί έτερπε με τους λόγους του τους πάντες, ενώ ο ίδιος αναπτέρωνε το νου του σε ένθεο ύψος. Ο συμβολικός αριθμός των τριών χρόνων ανταποκρίνεται κατά το κείμενο που μνημονεύσαμε στο τριετές χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο προφήτης Δαβίδ επέτυχε μετά από αίτημά του προς το θεό να αποκτήσει χρηστότητα, παιδεία και σύνεση. Το ίδιο πραγματοποιήθηκε για τον ομώνυμό του προφήτη ασκητή, δηλαδή η απόκτηση κατά την τριετή παραμονή του στην αμυγδαλιά των ίδιων αρετών που είχε ζητήσει απ' το θεό ο πρώτος.

Η αποστολή του Δαβίδ από τους Θεσσαλονικείς στην Κωνσταντινούπολη για να συναντήσει τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό και για να ζητήσει τη μετάθεση του διοικητή τους που καταδυνάστευε τους κατοίκους, αποτελεί εκδήλωση των κοινωνικών και φιλανθρωπικών υπηρεσιών που προσέφερε ο προστάτης αυτός άγιος της Θεσσαλονίκης, μετά βέβαια τον άγιο Δημήτριο. Αξιωμαθμόνευτη είναι και η είδηση για την τοποθέτηση αναμμένων κάρβουνων από τον ίδιο όσιο στα χέρια του και στη συνέχεια η θυμίαση, χωρίς να καεί.

Ο όσιος Δαβίδ, ως βλαστάρι του δέντρου της ζωής, με τα άνθη της αρετής και τους καλούς πνευματικούς καρπούς, ως τονίζεται για όλους τους δε-

ντρίτες από τον Ευστάθιο Θεσσαλονίκης⁷, προβάλλει στο ασκητικό στερέωμα της πρωτοχριστιανικής αυτής πόλης. Το πρότυπο αυτό ασκητικής τελειότητας και υλικής αυταπάρησης που προσείλκυε, ως φαίνεται, πολλούς πιστούς στο χώρο της άσκησης του για την απόκτηση πνευματικών εμπειριών από το ηρωικό παράδειγμά του, τιμότην ιδιαίτερα από τον πιστό λαό της Θεσσαλονίκης. Ο μοναχός Αδολάς⁸, που όπως προείπαμε ήταν συντοπίτης και συνασκητής του Δαβίδ σε διαφορετικό όμως χώρο της πόλης, εγκλείστηκε σε *πυθμένα πλατάνου*, όπως γράφει χαρακτηριστικά το κείμενο που μνημονεύσαμε. Από μια μικρά θυρίδα συνομιλούσε με τους ερχόμενους Θεσσαλονικείς, διδάσκοντάς τους από το περίσσευμα της καρδιάς του. Στη συνέχεια της πατερικής διήγησης λέγεται, ότι κατά μια βαρβαρική επιδρομή και λεηλασία της ευρύτερης περιοχής της παραπάνω πόλης, ο ασκητής παρ' ολίγο να δεχτεί την πλήξη του κεφαλιού του από τα χέρια κάποιου βαρβάρου, αλλά με θαυματουργικό τρόπο κατέστη ανενέργητη η πράξη, διότι το χέρι του δράστη παρέμεινε εκτεταμένο και ακίνητο.

Επανερχόμενοι στο γνωστό δεντρίτη μοναχό Δαβίδ σημειώνουμε, ότι ως συνέχεια της απόδειξης παλλαϊκής τιμής στο πρόσωπό του από την εποχή της άσκησης του επάνω σε αμυγδαλιά θεωρείται η εικονογράφηση του κατά την παλαιολόγια εποχή στον τρίκογχο ναό του Προφήτη Ηλία της μακεδονικής πρωτεύουσας. Πρόκειται για τοιχογραφία στο νάρθηκα του παραπάνω παλαιολόγειου μνημείου που χρονολογείται ειδικότερα προς τα μέσα ή τα τέλη του ΙΔ' αι. (Εικ. 1). Η παράσταση εμφανίζει σαφή καταστροφή σε μερικά μέρη της, όπως στο πρόσωπο του ασκητή και σε τμήματα, από το δεξιό, και αριστερό μέρος του δέντρου. Συγκρίνοντας την παράσταση αυτή με αντίστοιχη τοιχογραφική του παρεκκλησίου της μονής Χώρας στην Κωνσταντινούπολη, της δεύτερης δεκαετίας του ΙΔ' αι. *πάλι*⁹ παρατηρούμε την ολόσωμη και μετωπική απεικόνιση επάνω σε δέντρο του δεντρίτη αυτού στο πρώτο παράδειγμα, ενώ στο δεύτερο διακρίνουμε την εμπρόσθια βέβαια στάση του ασκητή αλλά μέχρι λίγο κάτω από τη μέση. Η φωτογραφία μας παραδίδει την παράσταση με γραμμική απόδοση λόγω ακριβώς της φθοράς της τοιχογραφίας αυτής. Παρά την ολική καταστροφή του προσώπου σώζεται η γενειάδα του οσίου που φθάνει με διακυμάνσεις στα πόδια του. Αυτή η εικονογραφική λεπτομέρεια ανταποκρίνεται πιστά στο κείμενο του Βίου του, όπου αναφέρεται αόριστα το μήκος της κόμμωσης και της γενειάδας του¹⁰. Τα χέρια του είναι σε ανάλογη στάση με τη θέση των χεριών, της τοιχογραφίας της μονής Χώρας¹¹. Τα πόδια του πατούν εκεί που διχάζονται τα μεγάλα κλαδιά του πολύκλαδου και πλούσιου σε φυλλώματα δέντρου. Αυτή η στάση

7. Εις Στυλίτην, *PG* 136, 241 C.

8. Ιωάννη Μόσχου, Λειμών, *PG* 87, 3, 2924AB.

9. Βλ. Κ. Π. Χαραλαμπίδη, *ό.π.*, πίν. 14.

10. Βλ. Ε. Ε. Δεληδήμου, *ό.π.*, σ. 11: *ἦν γὰρ αὐξηθεῖσα ἡ κόμη τῆς ἀγίας αὐτοῦ κεφαλῆς ὡς φθάνειν μέχρι τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ πάγων αὐτοῦ μέχρι τῶν ποδῶν αὐτοῦ* και σ. 13: *ἦν γὰρ φιλόχριστοι, ὡς προείπον, ἡ κόμη τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ μέχρι τῆς ὀσφύος αὐτοῦ, καὶ ὁ πάγων αὐτοῦ μέχρι τῶν ἀστραγάλων τῶν ποδῶν αὐτοῦ πεπαλιωμένος ὡς τοῦ Ἀβραάμ.*

11. Βλ. Κ. Π. Χαραλαμπίδη, *ό.π.*, πίν. 14.

απεικόνιση είναι η παραδοσιακή που απαντά στα κοπτικά υφάσματα, στα οποία παρατηρείται η εμφάνιση του Διόνυσου επάνω σε κληματαριά, η οποία φυτρώνει μέσα από αγγείο¹². Στην επάνω δεξιά γωνία της τοιχογραφίας παριστάνεται σχηματικά ο ουρανός με τεταρτημόριο κύκλου και εξερχόμενη ακτίνα που εγγίζει το φύλλωμα του δέντρου και κατευθύνεται στο πρόσωπο του οσίου. Η λεπτομέρεια αυτή, επαναλαμβανόμενη σε πολλά εικονογραφικά μνημεία αναπαράστασης ηρωικών θρησκευτικών πράξεων ή άλλων σκηνών από το βίο αγίων της Εκκλησίας συνοδεύεται πολλές φορές και με το χέρι του Θεού (*manus Dei*), συμβολική παράσταση της θείας παντοδυναμίας και παρουσίας. Να προστεθεί ακόμη, ότι στο επάνω μέρος διακρίνεται η σύντηξη με την ένδειξη της απεικόνισης: *ὁ ἅγιος Δαβίδ ὁ ἐν Θεσσαλονίκη*.

Το παραπάνω παλαιολόγιο έργο, εκτελεσμένο στη συμπρωτεύουσα του Βυζαντινού Κράτους, συνιστά το δεύτερο στην ιεραρχική κλίμακα καλλιτέχνημα απεικόνισης του δεντρίτη οσίου Δαβίδ, μετά από το αντίστοιχο της μονής Χώρας στη βυζαντινή πρωτεύουσα.

12. Βλ. τα σχετικά παραδείγματα κοπτικών υφασμάτων στο Μουσείο Μπενάκη Αθήνας, του Ε' αι. μ. Χ., του Grassi-Museum Λειψίας και του Kaiser-Friedrich-Museum Βερολίνου, του Δ'-Ε' αι. μ.Χ. στο έργο Κ. Π. Χαραλαμπίδη, *ό.π.*, πίν. 1, 2, 3.